

N:o 14.

Ank. till Riksd. kansli den 5 april 1897, kl. 1 e. m.

*Andra Kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande n:o 4,
i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl.
Maj:t angående afskaffande af lärareprof inför dom-
kapitlen.*

I en inom Andra Kammarerna väckt motion (n:o 65), som blifvit till *Motionen.*
utskottet hänvisad, hafva herrar *S. J. Kardell* och *J. Persson* i Arboga,
hemstält:

»att Riksdagen i skrifvelse till Konungen anhåller, att Konungen
måtte taga i öfvervägande, huruvida icke lärareprofven inför domkapitlen
skulle kunna afskaffas».

Såsom skäl för sitt förslag hafva motionärerna korteligen anført, att
det vore en erkänd sak, att de lärareprof, som aflades inför domkapitlen,
icke vore ändamålsenliga. I all synnerhet kunde lätt olika grunder för
bedömandet af dessa prof göra sig gällande vid de olika domkapitlen,
vid hvilket förhållande de betyg, som åsattes dem, icke kunde tillmätas
någon större betydelse. De kunde det så mycket mindre, som det i
sjelfva verket torde vara omöjligt för vederbörande myndigheter att på
den korta tid, som är anslagen åt dessa prof, bilda sig en rätt före-
ställning om en sökandes duglighet för lärarekallet.

Bih. till Riksd. Prot. 1897. 8 Saml. 2 Afd. 2 Band. 14 Häft. (N:o 14.) 1

För öfrigt vore hela lärareprovet numera, efter profärsinstitutionens införande, öfverflödigt. Lärarekandidaterna ådagalade under profärskursen till fyllest hvad de gå för, och några upprepade prof behöfdes för dem lika litet som för andra tjänstemän.

Någonting motsvarande lärareprofven inför konsistorierna funnes icke heller i Norge och Danmark. Men i vårt land funnes de, gagnlösa i och för sig sjelfva och direkt skadliga genom de dryga kostnader, som profven medförde för de obefordrade lärarne, hvilka under nuvarande förhållanden i regel nödgades många gånger underkasta sig alla de kostnader och obehag, som äro förenade med ifrågavarande prof, innan de vunne befordran. Lärareprofven vore äfven till skada för stiftsläroverken, der undervisningen genom dem rubbades i sin jemna gång.

Slutligen påpeka motionärerna, att en lärares förmåga att undervisa kan utvecklas genom tjänstgöring. Men öfver den ökade duglighet, som han förvärfvade efter profärskursens slut, borde rektor vid det läroverk, der han tjänstgjort, eller inspektör, om en sådan befattning framdeles inrättades, kunna afgifva till fyllest görande betyg.

Historik.

För ett rätt bedömande af den föreliggande frågan torde vara af gagn att taga någon kännedom om lärareprofvens uppkomst och utveckling till deras nuvarande form, hvadan en kort öfverblick deraf här meddelas.

• Redan i 1724 års skolordning stadgades för en blifvande gymnasie-lärare, utom den latinska disputationssakt, som utgjorde hans förnämsta kompetensprof, ett slags »lectio cursoria» eller en lektion, som för tillfället anordnades inför domkapitlet*), på det att »man säkert må erfar, hvad lärdom, uttal, gåfvor och skickelighet han eger af naturen och egen flit att betjena ungdomen». En sådan lektion skulle hållas af sökande till lektorat eller adjunktur vid gymnasium eller högre lärdomsskola, hvilken den tiden var en från trivialskolan eller den lägre lärdomsskolans skild läroanstalt, äfvensom af sökande till rektorat eller konrektorat vid trivialskola (Kap. I, § 2). Deremot hade öfrige lärare vid sistnämnda skola,

*) »Lectio cursoria tyckes vara onödig, när Candidaten publice disputerat, åtminstone om han förut tjenar vid någon beställning i scholan, der hans föreställningsgåfvor blifvit kände.» Wallqvist, Ecclesiastique Handlingar I, 467, Wexjö 1788.

kollegerna, som föreslogos af rektor, endast att undergå »ordentligt förhör i Consistorio», *) för att deras skicklighet sålunda måtte pröfvas (Kap. I, § 6).

Af dessa stadganden inhemtas — icke minst, om man jemför dem med den i dylika mål väl förfarne biskop Wallqvists dertill fogade kommentarier — att såväl lektionsproffet för gymnasielärare och rektorer som i synnerhet konsistorieförhöret med kollegerna afsåg icke blott att ådagalägga vederbörande lärares undervisningsskicklighet, utan äfven hans kunskaper. Profven ansågos dock saklöst kunna bortfalla, då sökanden genom sin föregående tienstgöring var för domkapitlet bekant. Sådana prof inför stiftsmyndigheten voro för öfrigt långt mera på sin plats den tiden, då indigenatsrätten var gällande och en lärarekandidat alltså i sin ansökningsrätt var inskränkt till det stift han tillhörde. I sjelfva verket var profvet ett slags examen med stiftets blifvande elementarlärare, liksom pastorexamen med stiftets blifvande prester. Pröfningen af sökandens teoretiska insigter — en karakter, som lärareproffet i våra dagar alldeles förlorat — kunde dessutom sägas vara af behovet påkallad i en tid, då aflagd akademisk examen ej var föreskrifven för kollegerna och ej ens med bestämdhet fordrades af lektorerna.

En fastare form erhöll lärareproffet genom 1807 och 1820 års skolordningar. Enligt den senare skulle ett s. k. föreläsningsprof för en afdelning af ungdomen vid stiftsläroverket, jemte rättande af en latinsk skriföfning, i närvaro af domkapitlets ledamöter fullgöras af hvarje sökande till läraretjenst. Sökande till lektorat skulle sålunda, efter aflagdt latinskt disputationsprof, för högsta afdelningen af gymnasiet föreläsa i latinska språket och i det ämne den sökta tjesten omfattade, sökande till gymnasieadjunktur åter i latin, franska och tyska inför samma afdelning. Af rektorer, konrektorer och öfrige lärare vid trivial- och apologistkola fordrades till och med, att de, såsom bevis på sina insigter, skulle inför högsta klassen af ifrågavarande skolor föreläsa i alla de ämnen, som i denna klass förekommo (Kap. II, §§ 1, 2). Dervid framhålles alldeles bestämdt profvets dubbla betydelse såsom både teoretiskt och praktiskt prof, då det heter, att »särskildt utlåtande skall meddelas öfver den sökandes ådagalagda lärdom och kunskaper, med hänseende till den sökta sysslan, och särskildt öfver dess utförsgåfvor eller det sätt, hvarpå han sina insigter åt ungdomen meddelat» (Sekt. III, kap. II, § 3). Ännu då denna skolordning utfärdades, var

*) »Detta förhör är väl angeläget med alldeles okända personer, men att dertill kalla inländske magistrar synes vara ett nog stort misstroende till Academiernas Philosophiska Faculteter. Wallqvist, anf. arb. I, 470.

nemligen endast för lektorer och gymnasieadjunkter, äfvensom för rektorer vid de lägre lärdomsskolorna, den filosofiska graden föreskrifven som teoretiskt kompetensvilkor. Af öfriga lärare kräfdes endast en termins väl vitsordad skoltjenstgöring, och häraf blef en naturlig följd, att lärdomsprof i de olika skolämnena måste sådana sökande affordras.

Sedan gymnasiet och de lägre lärdomsskolorna år 1849 blifvit sammanslagna till en läroanstalt, det s. k. »elementarläroverket» eller senare »allmänna läroverket», inträdde genom den följande *läroverksstadgan af 1856* i afseende å lärareprofvet hufvudsakligen den ändringen, att sökande till adjunkts- eller kollegabefattning icke nödvändigt behöfde aflägga prof i alla skolämnen, utan endast i sådana, i hvilka han ansågs komma att undervisa. Kompetensfordringarna till dessa befattningar skärptes nemligen då ej mera, än att två terminers skoltjenstgöring stadgades för att kunna utnämnas till ordinarie adjunkt eller kollega, i stället för att förut fordrats endast en termin.

Först genom *läroverksstadgan af 1859* inskränktes ämnena vid lärareprof för adjunkts- och kollegabefattning till trenne. Detta stod i samband dermed, att ifrågavarande stadga införde filosofie kandidatexamen såsom teoretiskt kompetensvilkor för nämnda befattningar. Dermed bortföll alldeles behofvet af att betrakta lärareprofvet såsom en kunskapspröfning. Ur stadgan uteslöts alltså bestämmelsen om den dubbla betygsgifningen, hvilket dock ej hindrade, att åtskilliga domkapitel en tid framåt fortforo att enligt gammal vana vitsorda »sökandens genom profvet ådagalagda kunskaper». Derjemte höll man på att lärarekandidaten för att visa sin fond af vetande skulle uppträda i katedern oförberedd. Ett dylikt fasthållande vid profvets teoretiska betydelse var, efter indigenatsträttens upphäfvande 1849, näppeligen följdriktig, men den traditionella formen fortlefde länge nog, äfven sedan den förlorat sin egentliga bevekelsegrund.

Sin nuvarande form och betydelse såsom kompetensvilkor för alla ordinarie läretjänster erhöll lärareprofvet egentligen genom *läroverksstadgan af 1878*. Der fastslogs tydligt dess karakter af uteslutande praktiskt prof, afsedt att ådagalägga den sökandes undervisningsskicklighet, och meddelades bestämd föreskrift derom, att profuppgifterna skulle sökanden ett dygn före profvet delgifvas. Kort förut hade undervisningsprofvet fått en ökad betydelse för extra lärare och vikarier, i det att genom kongl. cirkuläret den 1 juni 1877 aflagdt undervisningsprof, jemte andra kompetensfordringar, stadgades såsom vilkor för nämnda lärares lönetursberäkning.

Af denna kortfattade öfverblick torde oförtydligt framgå, att lärareprofvet under tidernas lopp alldeles ändrat karakter och väsentligen förlorat i betydelse. Från att ursprungligen ha varit både ett teoretiskt och ett praktiskt prof — i många fall kanske mest det förra — har det småningom öfvergått att blifva ett rent praktiskt prof, uteslutande afsedt att ådagalägga sökandens pedagogiska skicklighet. I samma mån som fordringarna på den blifvande läroverkslärarens teoretiska kompetens ha ökats genom stadgande af aflagda akademiska examina, har naturligen lärareprofvet inför domkapitlen såsom kunskapsmätare blifvit värdelöst, och ingen håller numera ur denna synpunkt på detsamma.

Det var emellertid först så sent som 1878 eller för knappt tjugu år sedan, som lärareprofvet numera enbart praktisk-pedagogiska beskaftenhet fastställdes. Och likväl hade redan då vid sidan af detsamma uppväxt en praktisk-pedagogisk institution af vida större betydelse, nemligen det år 1865 inrättade och sedan betydligt utvecklade *profåret*. Detta innebär, såsom bekant, att en lärarekandidat efter aflagd akademisk examen under ett läsår hänvisas till något af de s. k. profärläroverken för att der under ledning af vederbörande lärare på olika stadier åhöra och utöfva underundervisning, hvarjemte en teoretisk kurs i pedagogik genomgås. Det är uppenbart, att den erfarenhet, som genom en blifvande lärares deltagande i den praktiska skolverksamheten under profåret vinnes om hans undervisningsskicklighet och öfriga egenskaper såsom lärare, måste blifva af långt större värde än den, som inhemtas genom ett tillfälligt, ofta under ogynnsamma omständigheter af olika art försiggående undervisningsprof inför ett domkapitel. Man kan alltså säga, att med den utbildning profärläroverksinstitutionen i våra dagar fått har lärareprofvet eller, såsom det officiellt kallas, undervisningsprofvet förlorat en stor del af sin förra betydelse äfven såsom vittnesbörd om en lärares praktiska duglighet.

Bestämmelserna angående undervisningsprofvet i dess nuvarande gestalt och angående dess betydelse såsom kompetensvilkor vid tillsättning af läraretjänster vid de allmänna läroverken återfinnas i §§ 56, 57 och 60—64 af Kongl. Maj:ts nådiga stadga för samma läroverk af 1878, sådan denna genom kongl. cirkuläret den 22 mars 1895 i vissa mindre väsentliga delar blifvit modifierad. Dessa paragrafer återgifvas här nedan i sin nu gällande lydelse:

Nu gällande bestämmelser angående undervisningsprof såsom kompetensvilkor för läraretjänster.

§ 56.

Inom trettio dagar efter ansökningstidens slut, fataliedagen oräknad, skall sökande till lektors-, adjunkts- eller kollegabefattning skriftligen för konsistorium tillkännagifva, huruvida han har för afsigt att aflägga undervisningsprof för den sökta sysslan. Sedan denna tid utgått, pröfve konsistorium de inkomna ansökningshandlingarna och utsätte tid, å hvilken undervisningsprof skall afläggas. Dylikt prof bör försiggå så fort lämpligen ske kan, dock ej förrän två månader förlutit efter ansökningstidens utgång och i alla händelser minst en månad efter läsårets början. Önskar sökande att tidigare aflägga profvet, göra derom framställning hos konsistorium.

§ 57.

1. Undervisningsprofvet sker under konsistoriets inseende och ledning sålunda, att den sökande undervisar några tillkallade lärjungar eller hel klass vid i stiftsstaden beläget högre läroverk och dervid dels under form af förberedelse och förhör, dels i sammanhängande framställning behandlar uppgifter, valda inom klassens lärokurs uti hvart och ett af de ämnen, i hvilka han skall aflägga prof. Af dessa uppgifter eger den sökande att ett dygn före profvet erhålla del.

2. Sökande till lektorsbefattning aflägge undervisningsprof inom läroverkets högsta klass i de två ämnen, som blifvit vid ledighetens kungörande angifna, samt derjemte i ett tredje, som han sjelf eger välja bland de i öfriga grupper för lektorsbefattning ingående ämnen.

3. Sökande till adjunkts- eller kollegabefattning aflägge undervisningsprof inom läroverkets femte klass i de ämnen, som blifvit vid ledighetens kungörande bestämda, och dessutom, om han det åstundar, i ett eller flera andra bland de i öfriga grupper för adjunkts- eller kollegabefattning ingående ämnen; börande dock prof i ämne, som först i femte eller sjette klassen inträder, afläggas inom sistnämnda klass.

4. Hvar och en, som aflägger undervisningsprof, skall rätta ett eller flera skriftliga arbeten, nemligen:

a) hvarje sökande till lärarebefattning: en uppsats på modersmålet;

b) sökande till lärarebefattning i latin eller grekiska: en översättning till latin, samt sökande till lektorsbefattning i latin derjemte en översättning från latin till modersmålet;

c) sökande till lärarebefattning i främmande lefvande språk: en översättning till hvart och ett af de språk, i hvilka prof afläggas;

d) sökande till lärarebefattning i matematik: ett matematiskt arbete;

e) sökande till lektorsbefattning i fysik: ett fysikaliskt arbete.

5. De skriftliga arbetena skola vara utförda af lärjungar inom den klass, der profvet sker, men, om i något ämne skriftliga arbeten först i en högre klass förekomma, af lärjungar inom denna. Arbetena rättas af den sökande under behörigt öfvervakande en eller två dagar före det muntliga profvet, men genomgås vid dettas afläggande. Vid rättandet af de skriftliga arbetena eger den profvande medhafva de hjälpmedel, han finner behöfliga.

§ 60.

1. Undervisningsprof afläggas, efter derom genom offentligt anslag gjordt tillkännagifvande, vid högre läroverk i stiftsstadens under pågående läsetermin för öppna dörrar; och böra konsistoriets samtliga ledamöter profvet öfvervara och bedöma, så vida ej laga förfall för någon af dem inträffar.

2. Sedan sökanden aflagt undervisningsprof, afgifves betyg deröfver, särskildt för hvarje ämne, medelst något af uttrycken: Berömlig, Med utmärkt beröm godkänd, Med beröm godkänd, Icke utan beröm godkänd, Godkänd, Icke godkänd.

Vid utnämning till läraresyssla må endast den sökande kunna ifrågakomma, som i det föreskrifna profvet erhållit vitsordet godkänd eller derutöfver i hvart och ett af de till profvet hörande ämnen.

3. Till öfvervarande af lärareprof skall konsistorium hvarje gång kalla rektor vid det läroverk, vid hvilket profvet skall afläggas, der han icke annars i konsistorium har säte och stämma, samt må derjemte kunna tillkalla en eller flera med afseende på profvets beskaffenhet särskildt sakkunniga män; och ega de sålunda tillkallade äfven i betygens afgifvande deltaga. I bedömandet af prof för läraresyssla vid annat läroverk ege detta läroverks rektor rättighet att taga del, och skall konsistorium underrätta honom om tiden för sådant profs afläggande.

§ 61.

Den, som uppfyllt vilkoren för behörighet att söka lektorsbefattning, vare berättigad att för vinnande af rätt till lönetursberäkning eller kompetens till rektorsbeställning vid högre läroverk, efter derom inom en månad efter läsetermins början gjord anmälan, inför konsistorium aflägga undervisningsprof för lektorsbefattning i någon af de i § 52 mom. 2 för dylik befattning angifna ämnesgrupper jemte ett tredje ämne, som han sjelf eger välja bland de i öfriga grupper för lektorsbefattning ingående ämnen; skolande dock, förrän undervisningsprofvet eger rum, betyg om godkänt disputationprof inför vederbörande fakultet i ett af den valda gruppens ämnen hos konsistorium företes.

§ 62.

Har sökande till läraresyssla en gång aflagt godkända prof för densamma inför det konsistorium, som sysslan tillsätter, vare han från nytt prof frikallad, så vida han ej sjelf äskar att, till ådagaläggande af vunnen förkofran i insigter och erfarenhet, sådant undergå, eller så framt ej sedan förra profvets afläggande fem år förflutit, utan att sökanden under tiden varit vid rikets allmänna läroverk såsom lärare anställd. Men sökes syssla, som fordrar andra eller flera prof än de redan aflagda, vare sökanden ovilkorligen skyldig att äfven dessa undergå, så framt afseende skall kunna på hans ansökning fästas; hvarför alltid bör i protokollet upptagas, för hvilken syssla sökande prof aflagt.

§ 63.

1. Sedan alla sökande aflagt sina prof, företages i konsistorium den lediga sysslans tillsättning, då biskopen först afgifve till protokollet sitt yttrande, hvilken bland

de sökande han, på förekomna skäl, anser böra till sysslan utnämnas. Hvar och en af konsistoriets öfriga ledamöter röste derefter i vanlig ordning, likaledes med anförande af sina skäl, och vare den utnämnd, som de flesta rösterna undfått; hvarvid biskopen ege två röster utom den honom i händelse af lika röstetal tillkommande afgörande rösten.

2. Ej må tillsättning af läraresyssla företagas i biskopens frånvaro, utan att han derom blifvit underrättad och skriftligen afgifvit sina röster, hvilka på ofvan stadgade sätt först till beräkning upptagas.

3. Under biskopsledighet tillsättes läraresyssla af konsistorium genom de flesta rösterna, då ordföranden endast ege afgörande röst vid lika röstetal.

§ 64.

Vid lärares utnämning skall afseende fästas på de egenskaper, som enligt § 53 fordras af sökande till läraresyssla, och derjemte hänsyn tagas till tjänstgöring vid offentliga eller under offentlig kontroll stående läroanstalter samt till lärdom äfven i andra ämnen än dem, som höra till den sökta sysslan.

Vid tillsättning af adjunks- eller kollegabefattning gälla i följande ordning såsom befordringsgrunder:

1) skicklighet och nit i ungdomens undervisning och handledning, ådagalagda vid genomgående af profår, i undervisningsprof och under föregående lärareverksamhet;

2) lärdomsförtjenster, särskildt i de ämnen, som höra till den ifrågavarande sysslan;

3) längden af föregående väl vitsordad tjänstgöring;

hvarvid en mindre underlägsenhet enligt en föregående befordringsgrund må kunna uppvägas af ett större företräde enligt en senare.

Vid tillsättning af lektorsbefattning skola lärdomsförtjenster, särskildt om de förefinnas i till sysslan hörande ämnen, såsom befordringsgrund likställas med undervisningsskickligheten; och skall i fråga om dylik befattning hänsyn till den föregående tjänstgöringens längd företrädesvis tagas, då denna tjänstgöring egt rum å det högre skolestadiet och i med den ifrågavarande befattningen förenade ämnen.

Vid tillsättning af lärare vid de läroverk, till hvilka lärarekandidater för genomgående af profår hänvisas, skall särskildt afseende fästas å sökandes lämplighet att biträda vid bemälda kandidaters handledning.

Då ordinarie lärare söker annan befattning af samma slag som den han innehar, och dervid har att räkna sig till godo en längre tjänstetid, bör vid utnämningen skäligen hänsyn äfven tagas till behovet af yngre och friskare krafter för sysslans bestridande.

För Stockholms stads läroverk, hvilka stå under ledning af en särskild direktion, gälla i afseende å undervisningsprofs afläggande, liksom i flera andra afseenden, särskilda bestämmelser. Härom är nemligen genom kongl. brefvet den 27 april 1883 stadgadt:

att direktionen eger bestämma, vid hvilket af stadens högre allmänna läroverk prof till sökt läraresyssla skola afläggas;

att direktionen må, der så anses lämpligt, utöfva sin pligt att bedöma lärareprof genom utsedda personer, dock att i bedömandet alltid skola deltaga minst fyra af direk-

tionens egna medlemmar, bland hvilka, då kristendom utgör ett af de ämnen, hvaruti prof afläggas, minst en skall vara medlem af Stockholms stads konsistorium;

att hvad i § 60 mom. 3 af läroverksstadgan finnes bestämdt om rätt för rektor vid högre läroverk utom stiftsstad att taga del i bedömande af prof för lärareyssla vid läroverket skall tillämpas på rektor vid sådant läroverk inom Stockholm; samt

att, jemlikt grunderna för berörda § mom. 1 och 3, till åhörande af sådant prof och deltagande i dess bedömande skall kallas rektor vid det läroverk, der profvet skall afläggas.

Hvad den bedömande profmyndighetens sammansättning beträffar, torde bestämmelserna derom vid de olika domkapitlen i allmänhet tolkas så, att fem af domkapitlets ledamöter skola närvara vid åhörandet och vitsordandet af undervisningsprof, hvarjemte ofta nog, då förhållandena sådant kräfvat och medgifvat, en speciellt sakkunnig person tillkallas äfvensom rektor vid det läroverk, der tjensten sökes, om han ej är medlem af domkapitlet. Ej sällan lägga dock såväl afstånden, t. ex. i Norrland, som profvens mängd hinder i vägen för tillämpningen af ett sådant tillkallande af extra ledamöter vid profstillfållen. I Stockholm ha på senare tider, enligt ofvan anförda kongl. bref, undervisningsprofven aflagts inför en nämnd, i allmänhet bestående af fyra direktionsledamöter, deribland de tre rektorerna vid hufvudstadens högre allmänna läroverk, samt två för hvarje ämne tillkallade sakkunnige (två lektorer vid lektorsprof, en lektor och en adjunkt vid adjunktprof) äfvensom, då det gällt tillsättning af lärareplatser vid något af de femklassiga läroverken, detta läroverks rektor. Att så olika sammansatta myndigheter måste döma mycket olika, så mycket mer som ingen gemensam norm för bedömandet är fastslagen, faller af sig sjelft.

I afseende å undervisningsprofvens frekvens märkes, att denna naturligen varierar betydligt allt efter antalet läroverk och lediga tjänster inom de olika stiftet. Men att de prof, som afläggas inför samma domkapitel, under en termin uppgått till 20 å 30, hör ej till sällsyntheterna. Ty hvarje sökande, som fullföljer sin ansökan till en tjänst, måste aflägga särskildt prof för den sökta tjänsten, äfven om han flera år tjänstgjort inom stiftet eller inför andra domkapitel aflagt dylika, väl vitsordade prof. Endast i det fall, att sökanden inför samma domkapitel förut aflagt prof i alldeles samma ämnen, som den sökta tjänsten omfattar, är han enligt stadgan befriad från nytt prof, så framt han fortsatt sin tjänstgöring vid läroverken. Men äro ämnena vid den sökta sysslan delvis andra än de, i hvilka sökanden förut profvat, så måste kompletteringsprof afläggas. Söker någon en tjänst utom det stift, der han tjänstgjort och profvat,

måste nytt prof afläggas, för så vidt han ej efter åtskilligt profvande i olika stift sökt och erhållit kongl. dispens, ett medel, som dock med nu gällande stadganden föga anlitas, enär den stora och ofta nog afgörande vikt, som vid utnämningar fästes vid senaste profbetyget, särdeles vid tillsättande af adjunkts- och kollegabefattningar, är nogsammt känt. Till de många tjenste- och kompletteringsprofven komma vidare extra lärares och vikariers prof för lönetursberäkning, hvilka dock hädanefter blifva färre, sedan undervisningsprofvet i detta afseende från och med år 1895 bortfallit i fråga om adjunkts- och kollegabefattningar.

*Fördelar
och olägenheter
af nu gällande bestämmelser om undervisningsprofven.*

De fördelar, som undervisningsprofvet i sin nuvarande form medfört, torde i korthet kunna sägas vara af två slag. Dels får nemligen den tillsättande myndigheten vid profvet tillfälle att taga någon — om ock ej särdeles omfattande eller i allo tillförlitlig — personlig kännedom om de sökande. Dels kan ock en lärare genom ett godt prof väsentligen öka sina meriter, om han lyckats mindre väl i profåret men under derpå följande tjenstgöring vid läroverken vunnit ökad skicklighet, eller om han vill söka en tjänst i annat ämne än dem hans profår omfattar. Dessa omständigheter äro af vikt och få alltså ej förbises.

Men fråga är, huruvida ej nämnda ändamål på annat sätt skulle kunna uppnås än genom undervisningsprofvet, sådant det för närvarande är organiseradt. Ty obestriddligen medför denna organisation många och svåra olägenheter både för läroverken, domkapitlen och lärarne. I sådant afseende yttrar Skara domkapitel i ett underdånigt utlåtande af den 31 januari 1894:

»En ändring i nu gällande bestämmelser rörande undervisningsprof för lärarebefattningar är, enligt domkapitlets förmenande, i hög grad af behovet påkallad. Redan den omständigheten, att de beföringssökande nödgas, för att vinna de icke lysande löneförmaner, som erbjudas på lärarebanan, företaga flera kostsamma resor för afläggande af prof, innebär en obillighet, som bör undanrödjas. Dertill komma de olägenheter, hvilka undervisningsprofvens nuvarande anordning medför för de läroverk, der profven hållas, derigenom att undervisningen störes, särskildt i de viktiga femte och sjunde klasserna. Dessa olägenheter, alltid känbara, hafva på senare tider till följd af det ökade antalet ansökningar till lediga lärarebefattningar blifvit nästan outhärdliga. Domkapitlet vill i sådant afseende nämna, att icke mindre än 37 undervisningsprof äro utsatta att hållas härstädes under innevarande termin. Sannolikt är väl, att icke alla dessa prof verk-

ligen komma att ega rum, men trängseln på lärarebanan har äfven haft den verkan, att allt större del af de sökande fullfölja sina ansökningar förmedelst profs afläggande. Det är lätt att tänka sig, i huru hög grad arbetet vid läroverket under sådana förhållanden måste blifva stördt och hindradt, och huru domkapitlets medlemmar måste betungas, då de jemte sina öfriga göromål hafva att bevista och bedöma alla dessa prof.

Det kan ej heller nekas, att, då domkapitlens medlemmar icke tillsättas med särskildt afseende på förmåga att bedöma undervisningsprof, full garanti icke finnes därför, att de skola besitta härför nödiga egenskaper. I profvens bedömande deltagar i regeln endast *en* sakkunnig för hvarje ämne. Dennes mening får därför enligt sakens natur ett öfvervägande inflytande, särskildt i vissa ämnen. Men sakkunskap och äfven lärarskicklighet kan ofta finnas i förening med en viss ensidighet, som kan behöfva en motvigt uti en annans äfven på sakkunnighet grundade mening. Det kan äfven inträffa, att inom ett domkapitel icke finnes ett tillräckligt mått af den erfarenhet om undervisningen på läroverkets lägre stadier, som är erforderlig för ett säkert bedömande af ett adjunktsprof.»

Angående de olägenheter, som ur pedagogisk och ur praktisk synpunkt vidlåda undervisningsprofvet i dess nuvarande form, yttrar vidare en författare i Pedagogisk Tidskrift för år 1895 följande:

»Det är lätt att inse, att en lektion är principiellt skild från ett prof genom det olika syftemålet med de båda akterna: i ena fallet att bibringa lärjungarne kunskaper, i andra att utröna den profvandes undervisningsskicklighet. Härigenom konstitueras en grundväsentlig artskilnad, som gör det lika omöjligt för ett prof att bli en verklig lektion som för en fogel att bli en fisk.

Men jag vill bortse från denna principiella olikhet. Kanske ändå att det dubbla syfte, som ligger uttryckt i ordet proflektion, skulle kunna i viss grad vinnas, så att med profvets hufvudsyfte förändrades ett annat, nemligen att undervisa barnen, lära dem något.

Nödvändiga förutsättningar härför äro, att den profvande har klart för sig icke mindre lärjungarnes ståndpunkt än proflektionens sammanhang med föregående lektioner.

Men huru i all världen skall den första af dessa fordringar kunna uppfyllas? Den profvande kommer dagen före profvet resande till stiftsstad och känner i regeln icke ens namnen på de lärjungar, å hvilka han har att pröfva sin pedagogiska färdighet. Enda sättet, hvarpå den profvande skulle kunna förvärfva sig förutnämnda insigt, vore, att han före profvet finge åhöra några lektioner i den klass, der han har att uppträda. Men detta låter sig ju icke göra utom möjligen i det fall, att han är anställd vid stifts-läroverket.

Faran ligger alltså nära till hands, att den profvande antingen höjer sig öfver eller sänker sig under lärjungarnes kunskapsnivå. Det hjälper icke att hafva reda på det kunskapsmått, som reglementsenligt bör finnas inom en viss klass. Åtskilliga sammanställda ogynnsamma omständigheter, såsom föregående mindre god undervisning och en mer än vanligt klen naturlig begåfning hos en hel klass, kunna hafva till följd, att den profvande befinnes hafva anlagt sin lektion efter för hög måttstock. Å andra sidan kan det alltför väl hända, att ett tillfälligt sammanträffande af gynnsamma omständigheter gör, att en efter klassens förmodade ståndpunkt afpassad lektion, om än i sig aldrig så för-

träfflig, måste bli förfelad ur den synpunkt, att dermed åsyftas meddela barnen undervisning.

Lika omöjligt som det alltså är, att den profvande kan ha klart för sig lärjungarnes ståndpunkt, lika litet kan man bjuda till att göra allvar af den fordran, att han skall känna proflektionens sammanhang med närmast föregående lektioner, då han ju måste sväfvä i den djupaste okunnighet om det sätt, hvarpå klassens lärare under dessa tagit sitt ämne. Någon klar föreställning härom torde ej heller kunna vinnas genom personlig hänvändning till den senare.

Mig synes sålunda en proflektion svårligen kunna på ett kontinuerligt sätt anknyta sig till den föregående undervisningen. Men då, för att en kunskap skall ega något värde, fordras, att den är sammanhängande, så följer, att en proflektion i regeln blir för lärjungarne mindre lärorik än en vanlig lektion.

Härtill bidraga för öfrigt en mängd yttre omständigheter. Så t. ex. kan närvaron af consistoriales svårligen undgå att i någon mån utöfva en distraherande inverkan på barnasinnnet. Lärjungarnes medvetande, att det icke har någon betydelse, huru de sjelfva reda sig vid förhöret, att de sitta der blott som försöksobjekt för profoffret måste ovilkorligen ytterligare öka deras förströddhet och draga tankarne från lektionen på annat, särskildt på den profvandes sätt att sköta sig, hvilket gerna göres till föremål för iakttagelser och kritik.

Jag tror mig alltså hafva ovedersägligen uppvisat, att vid ett prof det didaktiska elementet med naturnödvändighet måste träda så i bakgrunden, att ett dylikt aldrig kan blifva undervisande på samma sätt som en vanlig lektion.

Men häraf följer, att ett prof vållar afbrott i undervisningens jemna gång, en störande inflytelse, som ej inskränker sig endast till den klass inom stiftsläroverket, hvars lärjungar äro försöksmaterial, utan sträcker sina verkningar än längre.

Det torde ej kunna bestridas, att den undervisning, som åligger den profvande vid det läroverk, hvarest han är som lärare anställd, lider af hans frånvaro. Visserligen erhålla lärjungarne ej formligt lof, utan gemenligen tillgår som bekant på det sätt, att rektor vidtalar, d. v. s. ålägger, några af den bortavarendes medlärare att ställföreträda denne; men oafsedt den understundom rätt betungande ökning i arbete, som sålunda kommer på dessa senares lott, så är detta vikarierande för lärjungarne af högst problematisk nytta, ja, faktiskt ligger undervisningen rent af nere.

Det kan sålunda med fog påstås, att genom profven undervisningen förryckes ej blott vid stiftsläroverken, utan äfven vid andra. För min åsigt härutinnan är jag i tillfälle att åberopa läroverkskomiterade, hvilka såsom afsevärda företräden hos den af dem föreslagna nya anordningen framhålla följande: »Lärjungarne vid stiftstädernas läroverk, som nu oupphörligt störas i sin läsning, dels derigenom att de måste närvara vid profven, dels emedan de lärare, af hvilka de skulle undervisas, äro upptagna som bisittare vid desamma, skulle lättare medhinna sina kurser. Undervisningen äfven vid öfriga läroverk skulle blifva jemnare, då tjänstledighet för profs afäggande ej längre behöfde meddelas de lärare vid desamma, som vore under ansökning till lärarebefattning.»

Detta om de för läroverkens undervisning menliga verkningarna af lärareprofven.

Men detta är blott en sida af saken. Vida mera graverande äro de anmärkningar, som kunna riktas mot profinstitutionen, om den betraktas ur den profvandes egen synpunkt samt med hänsyn till det sätt, hvarpå den fyller sitt ändamål.

Det är icke så sällan, man inom skolkretsar kan få höra uttryck sådana som dessa: Kand. Y. har på sista tiden »profvat upp sig», så att hans befordran ej torde låta länge vänta på sig, eller: D:r Z. är visserligen en utmärkt god lärare, men han är ingen »profkarl», hvarför det ligger i vida fältet, när han kan få fast plats.

Dylika yttranden innebära tydligen, såsom jag ock strax skall visa, att profveriet är en alldeles speciel konst. Såsom sådan kräfver densamma ock, för nödig färdighets vinnande, trägen öfning. Profveriet är en sport, hvari man måste tränas för att bli, hvad man kallar, en »skarp profvare». Erfarenheten visar också, att ju flitigare man profvar, desto snabbare vinnes befordran. På detta sätt tillbringar visserligen mången extra ordinarie ett lif fullt af »pröfningar», men utan kamp vinnes ingen krona. Så länge betyg öfver aflagda prof skola utgöra förnämsta befordringsgrunden, så länge kommer full förtrogenhet med profteknikens alla detaljer att utgöra en af de säkraste garantierna för ett lyckligt resultat. Derför gör en hvar klokt uti att, så ofta omständigheterna det medgifva, repetera den obehagliga akten. Härvid lägger emellertid ekonomien allt för ofta hinder i vägen. Det är kostbart att i ett land med så stor utsträckning som vårt ofta uppträda som profesande å den pedagogiska marknaden.

Jag känner exempel på sådana, som i profresor under endast ett års tid nedlagt 500 kronor. Ett stort antal af de klenst aflönade extra ordinarie lärarne, hvilkas årsinkomst ofta ej räcker till vivre och nödig amortering å studieskulder, måste vigilera för att skaffa respengar till sina proffärder och undergräfvad derigenom ytterligare sin ekonomiska ställning. Under sådana omständigheter är klart, att man i allmänhet icke profreser så ofta, som man skulle göra, derest penningfrågan ej vållade några bekymmer. Håri ligger påtagligen ett förhatligt gynnande af de förmögnare på de obemedlades bekostnad.

Jag nämnde nyss, att det i de flesta fall kräfves trägen öfning i profvandets alldeles särskilda konst, innan vederbörande ernå den för anställningens vinnande nödiga profrutinen. Men det är icke alltid gifvet, att en i hvardagslag god lärare ens genom öfning någonsin kan förvärfva densamma. Det är nemligen något helt annat att vid det läroverk, hvarest man är anstald som lärare, i en klass, der hvarje ynglings ståndpunkt är en välbekant, hålla en lektion, emot att efter en lång och tröttande resa, som vanligtvis bringar en ur jemnvigt, och efter att ha tillbragt natten på ett hotell ställas ansigte mot ansigte med vildt främmande pojkar, om hvilkas begåfning och kunskaper man ej eger den aflägsnaste aning, och dertill hafva ett helt kritiskt konsistorium till åhörare samt inom sig medvetandet, att det sätt, hvarpå man fyller den förelagda uppgiften, är ödesdigert bestämmande för ens framtid.

För att vara en dylik situation vuxen kräfves oundgängligen, att man kan frigöra sig från den rampfeber, som så ofta åtföljer det offentliga uppträdandet, att man är i besittning af själsnärvaro, kallblodighet, med ett ord starka nerver. Men denna lyckliga förnåga att vara lugn och ogenerad är icke alltid till finnandes hos idkarne af den enerverande lärareverksamheten. — Lärarnes prof erbjuda i detta afseende en slående analogi med lärjungarnes examina. Hur ofta händer det ej, att en eljest skicklig lärjunge i examen blir konsternerad och bortkommen? Huru orättvist och oförnuftigt skulle det icke vara, om åt en sådan gäfves betyg ej efter de förut under terminens lopp ådagalagda kunskaperna, utan efter de svar, han gifvit i examen! Men det är just detta, som mutatis mutandis sker vid lärareproffen.

Hvilka garantier eger man för att den profvande vid sin beredelse icke anlitar andras bistånd? För den fara, som ligger häri, hafva läroverkskomiterade icke varit blinda, då de yttra, att »det icke varit utan exempel, att beredelsestiden föranledt missbruk, i det att en mindre skicklig profvande genom främmande hjälp satts i stånd att behandla den eller de förelagda uppgifterna på ett helt annat sätt, än han på egen hand skulle hafva kunnat, och sålunda vunnit försteg framför en i sjelfva verket skickligare».

Hvad kännedom får man genom ett prof om lärarens nit, pligttrohet, ordningsinne och tålmod? Alls ingen. Och dock äro dessa egenskaper minst lika nödvändiga betingelser för en fruktbarande undervisning som den formella färdigheten.

Är det väl möjligt att vid dessa pedagogiska parader, som benämnas prof, utrona den disciplinära förmågan? Ingalunda. Den måste helt och hållet lemnas ur räkningen. Och likväl utgör densamma ett *conditio sine qua non* för ett framgångsrikt bedrivande af lärareverksamheten.

Alla dessa omständigheter tillsammanstagna göra, att profven äro vilseledande som mätare af verklig lärareduglighet; erfarenheten har också visat, att den, som aflagt ett glänsande undervisningsprof, ändå blifvit en medelmåttig, ja, till och med underhållig lärare, under det å andra sidan mången, som af ett eller annat skäl i undervisningsprof ej kunnat förvärfva särdeles höga vitsord, i praktiken vunnit utmärkta resultat.»

*Föregående
förslag att af-
skaffa eller
reformera
undervis-
ningsprofvet.*

Då en institution från olika håll erkännes vara behäftad med så många och betydande brister som det nuvarande undervisningsprofvet, är det naturligt, att sträfvanden skola framträda för att ombilda, ja, rent af att afskaffa densamma. Så har ock i senare tider varit fallet med undervisningsprofvet.

Det första allvarliga försöket att i detta afseende åstadkomma en ändring gjordes af den af Kongl. Maj:t förordnade läroverkskomité, som i augusti 1884 afgaf sitt betänkande. Komiterade föreslogo nemligen, att undervisningsprofvet skulle upphöra att vara en obligatorisk kompetensfordran för sökande till lärarebefattningar, men tillika att det skulle få qvarstå såsom fakultativt. De yttrade härom följande:

»För bedömandet af huruvida den sökande är praktiskt användbar såsom lärare, är det ifrågavarande undervisningsprofvet icke längre oundgängligt. Genom det år 1865 införda, sedermera utvecklade och slutligen obligatoriska profåret erhåller numera en blifvande lärare en första handledning i undervisningens konst, och genom det betyg, som öfver profårskursen afgifves, visar det sig, åtminstone huruvida en person är användbar såsom lärare eller icke. Och det kan väl till och med antagas, att de personer, som haft profårskandidaten under sin handledning, varit i tillfälle att bilda sig ett

säkrare omdöme öfver hans kompetens för lärarekallet än det, som kan vinnas genom att åhöra blott ett par timmars lärareprof.

Oaktadt sålunda läroverksstadgans fordran på lärarnes både teoretiska och praktiska utbildning under de sistförflutna 25 åren blifvit en helt annan än förut, så har dock den betydelse, som tillerkännes det inför domkapitlet aflagda provvet, icke undergått någon väsentlig förändring. Från de öfriga kompetensvilkoren finnes vida större möjlighet till dispens än från afläggandet af åtminstone ett undervisningsprof. Den vanliga tolkningen af skolstadgans föreskrifter torde vara, att vid befordringar till adjunks- eller kollegatjänster lägges den utan all fråga största vigten på det af den tillsättande myndigheten själf vid provvet afgifna betyget, hvaremot examens-, profårs- och tjänstgöringsbetyg mindre tagas med i räkningen.

Att detta framkallat missnöje bland lärarne är ej att undra på. Men det finnes en ännu säkrare källa till missnöje. Det, som med största skäl kan sägas till lärareprofvens försvar, är, att derigenom ett tillfälle beredes den tillsättande myndigheten att rörande den sökande förskaffa sig en personlig bekantskap, som lemnar bättre ledning för omdömet än en meritförteckning. Funnes i Sverige blott *en* myndighet, som tillsatte skoltjänster, vore det ej så betungande för en person att *en* gång i sitt lif personligen inställa sig inför denna. Men nu finnas ej mindre än *fjorton* sådana myndigheter, och om en lärare, såsom väl ofta är fallet, får söka några gånger förgäfvets, måste han, för hvarje gång han med sin ansökan vänder sig till ett nytt stift, underkasta sig nytt prof med deraf följande utgifter för resor.

Det obligatoriska lärareprofvet medför äfven, att en ordinarie lärare icke är berättigad att söka transport utom stiftet med bibehållen tjänstegrad utan att aflägga nytt undervisningsprof, och är han lektor, jemväl disputationsprof, såvida han ej en gång för alla undanjort detta vid universitetet. Äfven om den myndighet, som tillsätter platsen, känner en sökande aldrig så väl, äfven om denne kan prestera de mest tillförlitliga intyg öfver sin tjänstgöring, skall profvet enligt lag i alla händelser afläggas. Detta har framkallat talrika ansökningar om dispenser, hvilka Kongl. Maj:t måst företaga till pröfning en och en, och svårligen kan någon bestämd princip fastställas, när en sådan sökt dispens bör beviljas eller afslås, eller i hvilken mån betyg, afgifna af ett domkapitel, böra vara bindande för ett annat.

Vid besättandet af universitetslärareplatser står det den sökande fritt att genom disputations- och föreläsningsprof styrka sin skicklighet till embetet, eller ock att, derest han vill, sådant underlåta. Komitén hyser icke någon betänklighet att tillstyrka enahanda frihet i fråga om läraretjänster vid de allmänna läroverken, helst som svårligen något missbruk eller några menliga följder af en sådan frihet torde vara att befara. Ty antagligen lär en sökande, så framt han ej på något särdeles framstående sätt förut dokumenterat sin skicklighet och derest han verkligen är allvarligt intresserad för tjänstens erhållande, ej underlåta att för den dömande myndigheten ådagalägga sin lämplighet för lärarekallet.

På grund häraf föreslår alltså komitén,

att hvarje sökande till lärarebefattning må *ega rättighet*, men ej *skyldighet*, att genom inför vederbörande domkapitel aflagdt undervisningsprof styrka sin skicklighet till embetet.»

Detta komitéförslag ledde emellertid ej till någon praktisk åtgärd, utan man sökte i stället taga upp frågan från en annan sida. Genom att förlägga samtliga undervisningsprof till ett ställe och inför samma myndighet hoppades man kunna åstadkomma större likformighet i afseende å profvens bedömande och en välbehöflig minskning i deras antal, hvarjemte domkapitlens arbete med läroverksärenden icke oväsentligt skulle lättas. Kongl. Maj:t gaf i maj 1893 åt de komiterade, som förordnats att utarbeta förslag till ny läroverksstadga, i uppdrag att äfven afgifva förslag till de närmare föreskrifter, som kunde befinnas nödiga, derest samtliga undervisningsprof för lärarebefattningar vid rikets allmänna läroverk förlades till hufvudstaden.

I sitt betänkande, dagtecknad den 24 november nyssnämnda år, tillstyrkte komiterade upprättandet af en profkommission i Stockholm, inför hvilken undervisningsprof för alla lärarebefattningar vid rikets läroverk skulle afläggas, medan likväl domkapitlen skulle få behålla utnämningrätten. Kommissionen skulle bestå af tre s. k. ständiga, för viss tid af Kongl. Maj:t förordnade ledamöter, af hvilka en skulle ombytas hvar tredje vecka, och tvenne specielt sakkunnige medlemmar, som skulle deltaga i bedömandet endast af profven i de särskilda ämnen, för hvilka de tillkallats. För att ej störande ingripa i läroverkens arbete skulle kommissionens väsentliga verksamhet förläggas till ferierna. Lärjungar, i allmänhet tio för hvarje prof, ansåg man sig mot viss dagaflöning kunna erhålla från vederbörande klass vid läroverken, der de, som ville för ändamålet tjenstgöra, skulle anmäla sig hos rektor. Kostnaden för det tilltänkta embetsverket beräknades till 12,000 kronor om året, när hela den nya profinstitutionen hunnit utveckla sig; men komiterade befarade, att kostnaden under de närmaste organisationsåren i anledning af den massa prof, som då vore att förvänta, skulle komma att uppgå till dubbla summan.

Förslaget att sålunda upprätta en profkommission i hufvudstaden och der centralisera hela profväsendet rönste emellertid ett kompakt motstånd både inom fackkretsar och från riksdagens sida. Då Kongl. Maj:t framlade förslaget inför 1894 års Riksdag, föll det i båda kamrarna, och Riksdagen uttalade i sin skrifvelse förkastelsesdomen deröfver i följande ordalag: »Mot den utväg, som innefattas i Eders Kongl. Maj:ts förevarande framställning, hyser dock Riksdagen stora betänkligheter. Det synes nemligen Riksdagen vara i hög grad att befara, att med den organisation, som föreslagits för den ifrågasatta profkommissionen, dennas arbetsätt

skulle blifva synnerligen tungt, äfvensom att densamma skulle komma att omedelbart eller medelbart medföra olägenheter, hvilka, ehuru af något annan natur, dock skulle vara jemförliga med de brister i den nu gällande ordningen, som man genom kommissionens inrättande velat afhjelpa. Dertill kommer, att den skulle ådraga statsverket en afsevärd utgift, äfven om denna skulle kunna inskränkas till hvad som nu föreslagits, något hvarom emellertid Riksdagen icke är öfvertygad, särskildt med tanken derpå, att troligen långt flera s. k. omprof, än som beräknats, skulle komma att afläggas.»

Något hade dock under den genomgående kritik, för hvilken komitéförslaget blef utsatt, vunnits. Riksdagen medgaf i samma skrifvelse, att godkändt adjunktprof såsom vilkor för lönetursberäkning för adjunkt vid allmänt läroverk skulle från början af år 1895 upphöra, en bestämmelse, som i någon mån bör bidraga att minska antalet öfverflödiga prof.

Uppmärksamheten hade äfven under förslagets behandling skarpare än förr blifvit fäst på ohållbarheten af undervisningsprofvens nuvarande organisation. Riksdagen förklarade i sin nyss berörda skrifvelse, der den kongl. propositionen om inrättande af en profkommission i hufvudstaden afslogs, att »Riksdagen ej ville förneka, att olägenheterna vid den nuvarande anordningen för lärareprofers afläggande äro sådana, att man allvarligen bör taga i öfvervägande, huru de skulle kunna undanrödjas eller åtminstone förminsas». I skrifvelsen antyddes vidare, att man genom ändamålsenliga anordningar i fråga om profårskursen och beträffande rektorernas åliggande att utfärda tjänstgöringsbetyg torde kunna vinna större säkerhet än som för närvarande är fallet för dugliga lärares anställning vid läroverken samt åstadkomma en väsentlig inskränkning i nu gällande skyldighet att aflägga lärareprof.

Dessa reformtankar, först framställda i statsutskottets utlåtande vid meranämnda riksdag, utvecklades närmare under debatten i kamrarna och blefvo sedan föremål för diskussion i lärarekretsar inom olika delar af landet. Dervid vunno de gifna uppslagen från flera håll liflig avslutning.

Läroverkslärarne i Hernösand yttrade sig vid ett enskildt möte hösten 1894 för lärareprofvens ersättande med ett ombildadt profår. Det uttalades dervid bland annat:

»Det syfte, som med undervisningsprofvet afsetts, torde kunna vinnas säkrare dels genom skärpning af profårsundervisningen, dels genom särskilda bestämmelser rörande tjänstgöringsbetyg. Under profåret borde lärarekandidaten sättas i tillfälle att icke blott

åhöra mönsterlektioner, utan äfven någon längre tid med god handledning sjelf sköta undervisningen i de ämnen han valt. Kandidat, som visade sig olämplig för lärarekallet, borde redan vid profäret afvisas. Hade någon erhållit lågt profärsbetyg och trodde sig ega berättigade anspråk att få bättre, skulle det tillåtas honom att efter någon tids tjänstgöring vid läroverk genomgå en ny, kortare kurs vid profärsläroverk och deröfver erhålla nytt betyg.»

Inom Stockholms läraresällskap, der frågan vid två sammanträden under samma höst behandlades, var man i allmänhet ense om att utdöma det nuvarande profsystemet. Deremot förordades, såsom af Hernösandsläraryne, en reorganisation af profäret, särskildt i sådan rigtning, att handledarne i profäret måtte väljas med stor omsorg och profärsbetyget göras tillförlitligare. Vidare borde tillfälle beredas för lärare att efter någon tids anställning erhålla nytt vitsord öfver sin undervisningskicklighet vid profärsläroverken. Större vigt än hittills borde ock läggas på rektors tjänstgöringsbetyg såsom befodringsgrund.

Inom Göteborgs läraresällskap, der frågan vid ungefär samma tid under två sammanträden afhandlades, enade man sig om följande uttalande:

att undervisningsprovet i sin nuvarande gestalt eller reformerad efter liknande principer måste blifva utan nämnvärdt gagn för läroverken, men till men för deras lugna verksamhet och betungande såväl för den profvande myndigheten som för den profvande;

att sådant prof derfor bör såsom kompetensvilkor för erhållande af ordinarie plats vid läroverken afskaffas;

att för dylik kompetens borde fordras dels betyg öfver vederbörligen aflagd akademisk examen, hvilken mer än hittills bör lämpas efter läroverkens behof, dels ock öfver genomgången profärskurs samt ett års derpå följande tjänstgöring vid läroverk; samt

att för de lärare, som önska vinna förbättrad kompetens, tillfälle bör beredas att vid de läroverk, där profärskurs är upprättad, inför en för ändamålet tillsatt sakkunnig nämnd aflägga proflektioner och deröfver erhålla vitsord.

Sedan alltså Kongl. Maj:t genom sin proposition till 1894 års riksdag om ändrade bestämmelser för undervisningsprofs afläggande gjort frågan aktuel, har den inom lärarekretsar flitigt afhandlats och allt flere röster höjt sig för dessa profs afskaffande eller åtminstone reformerande hufvudsakligen i den rigtning, meranämnda riksdagsskrivelse angifvit. Motionärernas förslag är äfven att betrakta såsom ett uttryck för denna opinion, som inom fackkretsar på senare tider alltmer utbildat sig och vuxit i styrka.

Innan utskottet öfvergår att för egen del yttra sig i den föreliggande frågan, torde en kort öfversigt af hithörande förhållanden i våra grannländer till jemförelse böra förutskickas.

Jemförelse med hithörande förhållanden i Danmark, Norge och Preussen.

Dervid är först att anmärka, att undervisningsprofvet i den mening det hos oss förekommer eller såsom en särskild pröfning af vederbörande lärares undervisningsskicklighet vid hvarje förefallande tjenstetillsättning icke finnes i något annat land i Europa utom Finland, der det såsom så mycket annat är att betrakta såsom en reflex af utvecklingen på denna sida Bottenhafvet. Profvet aflägges dock i Finland, på grund af olika organisation af läroverksstyrelsen, på ett rationellare sätt än hos oss. Det vill alltså synas, som om undervisningsprofvet i sin nuvarande gestalt vore en för Sverige egendomlig inrättning; men fråga torde vara, om det hör till sådana egendomligheter, som vi böra hålla på.

Se vi på förhållandena i Danmark och Norge, så finna vi, att samtliga läroverkslärare der, såväl »Skoleadjunkter» som »Overlærere», utnämnas af regeringen. Närmast under kultusministeriet står i Danmark »Undervisningsinspektionen», bestående af trenne af kultusministern för tre år i sänder förordnade medlemmar. Undervisningsinspektionen, hvilken, såsom namnet antyder, kontrollerar skolornas verksamhet, står äfven såsom rådgifvande sakkunnig myndighet vid kultusministeriets sida, afgifvande utlåtanden vid tjenstetillsättningar. I Norge äro förhållandena i afseende å läroverksstyrelsen likartade med Danmarks. Äfven der finnes en öfverstyrelse för läroverken, kallad »Undervisningsrådet» och sammansatt af en ordförande och sex andra medlemmar, hvilka utses af regeringen för fem år i sänder bland män med praktisk insigt i det högre skolväsendet. Dessutom har man i Norge »Forstanderskabet» eller lokalstyrelsen för hvarje särskildt läroverk, hvilken bland annat eger att efter rektors hemställan afgifva förslag till regeringen vid besättandet af lediga ordinarie läraretjenster.

Vidare är att märka, att både i Danmark och Norge finnes en särskild lärareexamen, mycket mer lämpad efter läroverkens behof än de filosofiska examina hos oss. Också är det i båda länderna stadgadt, att en blifvande läroverkslärare får gå en viss tid — i Danmark två, i Norge fem år — såsom extra lärare, innan han anställs såsom ordinarie. Men något slags praktiskt prof i sammanhang med tjenstetillsättningar förekommer lika litet der som i andra länder.

Vända vi oss till Tyskland och särskildt till Preussen, der förhållandena i detta såsom i många andra afseenden kunna anses typiska för

de öfriga tyska staternas, finna vi, att en blifvande lärare efter tagen lärareexamen, hvilken aflägges inför en för ändamålet sammansatt examenskommission, först har att genomgå ett pedagogiskt seminarium eller ett mot vårt profår svarande läroår vid något högre läroverk, då lärarekandidaten under en erfaren rektors ledning får tillfälle att ytterligare utbilda sig i praktisk rigtning. Sedan plägar han genom något »Provinzialschulkollegium» (provinsens läroverksstyrelse) kallas till »Hülfslehrer», hvilken post ungefär motsvarar extralärarebeställningen hos oss, och ändtligen efter ytterligare tjänstgöring på samma sätt kallas till ordinarie lärare. Anställningen såsom sådan beror alltså i Preussen på kallelse från skolmyndighetens sida, hvarjemte dock i vissa fall kultusministerns samtycke måste inhemtas. I Preussen, liksom i Danmark och Norge, inspekteras undervisningen flitigare än hos oss såväl genom rektorerna som genom läroverksstyrelsens medlemmar, hvaremot någon sträng jmförelse mellan olika lärares meriter, såsom hos oss, på grund af utnämningssättet, der ej eger rum.

Om af denna öfverblick af förhållandena vid tillsättning af lärare-tjänster vid läroverken i angränsande länder ej kan inhemtas något annat, så framgår dock deraf, att några särskilda undervisningsprof vid tjänstetillsättningar der alls icke förekomma. Hufvudvigten är i fråga om lärarekompetensen lagd på en för ändamålet väl afpassad lärareexamen och derpå följande praktisk tjänstgöring vid skolorna samt på rektors eller annan skolmyndighets vitsord öfver läraren, vitsord, som i de nämnda länderna naturligen måste spela en vida större rol än hos oss, emedan läroverksstyrelsen der är mycket mer centraliserad.

*Utskottets
yttrande.*

Efter att ha tagit ofvan lemnade upplysningar i öfvervägande finner utskottet, i likhet med motionärerna, att undervisningsprofvet i dess nuvarande form ingalunda kan kallas ändamålsenligt. Det utgör fastmer — såsom i det föregående visats — en i flera afseenden föråldrad institution, som särskildt genom profårets införande och den möjlighet till ytterligare utveckling af detsamma, som förefinnes, förlorat en stor del af sin förra betydelse. Dertill medföra profven betydande olägenheter både för de allmänna läroverken, för domkapitlen och för lärarne, utan att därför det med profvet åsyftade gagnet i afsevärd mån uppnås.

För läroverken visa sig undervisningsprofven menliga derigenom, att de i synnerhet vid stiftsläroverken, der prof för samtliga lediga läraretjänster

inom stiftet af alla sökande skola afläggas, vålla ständiga rubbningar i läsningens jemna gång, enär såväl flertalet lektorer som lärjungarne i 7:de och 5:te klasserna vid profven tagas i anspråk. Äfven vid andra läroverk måste undervisningen komma att lida, då extralärare i större antal äro vid läroverket anställda, och dessa för att vinna befordran allt emellanåt måste företaga profesor, hvartill ledighet, uppgående till minst tre dagar, ej gerna kan dem förvägras.

För domkapiteln äro lärareprofven likaledes betungande. Serdeles i de större stiftet, der ett flertal högre och lägre läroverk finnes, taga profven en betydlig del af kapitelledamöternas dyrbara och för andra ändamål väsentligen afsedda tid och arbetskraft i anspråk.

För lärareaspiranterna ändtligen hafva profvens oupphörliga förnyande, deras giltighet endast inom ett visst stifts gränser och den stora vikt, som vid utnämningar lägges på profbetygen, visat sig vara en ständig källa till oro, som menligt inverkar på mången lärares arbetskraft. Också orsaka de ofta förekommande profesorna extra lärarne rätt känbara utgifter, hvilka göra deras i och för sig ingalunda afundsvärda ställning ännu mera betryckt.

Härtill kommer — nästan viktigast af allt — att lärareprofven med sin nuvarande organisation icke kunna sägas vara någon särdeles tillförlitlig mätare på en blifvande läroverkslärares undervisningsskicklighet; det kan lätt hända, att en god lärare aflägger ett dåligt prof och tvärtom. I de flesta fall torde ock den erfarenhet, som under profåret och derpå följande tjänstgöring vinnes om en lärares undervisningsförmåga, vara af säkrare art än det omdöme, som grundas på afhörandet af en eller ett par timmars proflektion, hvilken i många afseenden har en helt annan karakter än en vanlig lästimme. Slutligen bör äfven erinras derom, att flera af en lärares viktigaste egenskaper, såsom hans disciplinära förmåga, hans tålmod, ordningssinne, nit i kallet och icke minst hans personliga förhållande till ungdomen, hvarpå så stor vikt ligger, alldeles icke eller endast i högst obetydlig grad komma i dagen vid ett undervisningsprof, sådant det för närvarande är inrättadt.

Också har åsigten om den nuvarande profinstitutionens olämplighet och behovet af dess reformerande, såsom ofvan visats, småningom blifvit alltmer allmän och vunnit erkännande ej blott genom uttalanden från lärarekretsar och kongl. komitéer utan äfven af regeringen, som vid 1894 års riksdag framlade en proposition angående undervisningsprofs upphörande i dess nuvarande form och afläggande inför en i hufvud-

staden upprättad kommission för dylika profs bedömande. Visserligen blef nämnda förslag på anförda grunder, dem utskottet i allo gillar, af Riksdagen förkastadt. Men Riksdagen uttalade i sin skrifvelse i frågan derjemte, som ofvan anmärkt, att »olägenheterna vid den nuvarande anordningen af lärareprofven äro sådana, att man allvarligen bör taga i öfvervägande, huru de skulle kunna undanrödjas eller åtminstone förminsas».

Till detta uttalande i 1894 års riksdagsskrifvelse ansluter sig utskottet, så mycket mer som den erfarenhet, som efter skrifvelsens aflåtande vunnits, endast varit egnad att ytterligare bekräfta nödvändigheten af en reform i ifrågavarande afseende. De antydningar till en lösning af frågan om undervisningsprofvens ordnande, som i nämnda riksdagsskrifvelse innehållas och som under debatten i Riksdagens båda kamrar närmare utvecklades, synas äfven beaktansvärda och hafva i de uttalanden, som gjorts i frågan från sakkunnigt håll, i allmänhet omfattats med sympati.

Vid bedömandet af de olika förslag, som i den föreliggande, ganska inveklade frågan frankommit, synes det utskottet, att man förnämligast måste utgå från den synpunkten, huru de allmänna läroverken säkrast och med minsta möjliga besvär och kostnad skola kunna åt sig förvärfva de bästa lärarekrafterna, en uppgift, på hvars lyckliga lösning våra läroverks framtida utveckling i hög grad måste anses bero.

I detta afseende har blifvit ifrågasatt, att samtliga ordinarie lärare vid de allmänna läroverken, såväl kolleger och adjunkter som lektorer, skulle — liksom förhållandet är i våra grannländer — utnännas af regeringen, och att i samband dermed en öfverstyrelse för de allmänna läroverken inrättas med ty åtföljande fackinspektörer, om hvilka motionärerna i förbigående framkastat en antydan. Men detta vidlyftiga och ännu alldeles outredda förslag, hvars genomförande skulle orsaka betydande kostnader och gifva upphof åt en centralisation, som för vårt lands skolväsen varit främmande och om hvars lämplighet för detsamma stor tvekan måste råda, föreligger icke nu och gifver sålunda från utskottets sida ingen anledning till vidare uttalande.

Utgår man åter från bibehållande af den nuvarande organisationen af läroverksstyrelsen, förefaller det utskottet, som om åtskilliga åtgärder skulle kunna vidtagas för att undanrödja de från många håll öfverklagade olägenheterna af undervisningsprofven, utan att därför garantierna för att läroverken skola erhålla goda lärare derigenom minskades. Utskottet anser nemligen, att en läroverkslärares kompetens väsentligen måste anses ådagalagd genom hans aflagda akademiska examina och disputationsprof, hvilka, behörigen vits-

ordade, visa hans duglighet i teoretiskt afseende, samt genom hans profår och derpå följande tjänstgöring vid läroverken, hvilka, behörigen vitsordade, visa hans duglighet i praktiskt afseende. Fyllandet af dylika kompetensfordringar betraktas på de flesta andra lefnadsbanor såsom tillfyllestgörande för att vinna befordran till ordinarie tjenst. Hvarför skulle man då af en blifvande läroverkslärare vid tjenstetillsättningar fordra afläggandet af ytterligare prof, som i flera afseenden äro af ganska tvifvelaktigt värde?

En utväg att ytterligare förvissa sig om en sökande lärares kompetens vore att, utöfver nu stadgade vilkor för ordinarie anställning, fordra en viss tids väl vitsordad tjänstgöring vid läroverk, t. ex. två år, hvarunder den under profåret vunna uppfattningen af sökandens egenskaper såsom lärare kunde hinna ytterligare stadga sig eller vederläggas. Ett dylikt stadgande finnes i Danmark och Norge, och dess införande hos oss skulle näppeligen medföra några olägenheter. I sammanhang härmed anser sig utskottet äfven böra påpeka önskvärdheten af utarbetande af lämpliga bestämmelser angående tjänstgöringsbetygs afgifvande.

Bland medel att vid läraretillsättningar upprätthålla den personliga principen och tillgodose läroverkens intresse att erhålla de dugligaste lärarekrafterna torde äfven förtjena uppmärksammas stadgande af skyldighet för rektor vid det läroverk, der en tjenst sökes, att, efter det samtliga ansökningshandlingar till tjensten af den tillsättande myndigheten till honom remitterats, afgifva skriftligt yttrande med förord för den, som han anser vara den till tjenstens erhållande mest förtjente och för läroverkets behof lämpligaste. Faran för att rektor skulle missbruka sitt förord till att på obehörigt sätt söka gynna vissa personer och hålla andra tillbaka, synes förebyggd genom den kritik, ett dylikt offentligt yttrande måste blifva underkastadt såväl från den tillsättande myndighetens sida som äfven från annat håll, hvarjemte rätt att hos Kongl. Maj:t öfverklaga utnämning naturligtvis fortfarande skulle vara sökande bibehållen.

Men om det i många, ja törhända i de flesta fall kunde finnas öfverflödigt att af en blifvande läroverkslärare fordra ytterligare kompetensvilkor utöfver de ofvan nämnda — i likhet med hvad fallet är i andra länder utom Finland — och om undervisningsprofven alltså oftast saklöst kunde bortfalla, så gifvas dock vissa omständigheter, under hvilka dylika prof ej synas kunna undvaras. Då nemligen en lärare, som måhända fått ett mindre förmånligt profårsbetyg, efter några års tjänstgöring önskar få sin under praktiken ökade undervisnings-

skicklighet vitsordad, eller då en lärare söker en tjänst, der något ämne ingår, hvori han ej har betyg från sitt profår, bör naturligen tillfälle stå honom öppet att genom ytterligare profs afläggande vinna ökad kompetens.

För sådana fall, då en lärare genom förnyadt prof vill söka förbättra eller förfullständiga sina under profåret vunna vitsord, synes emellertid vara tillräckligt att, såsom i 1884 års komitébetänkande föreslås, låta profvet kvarstå såsom fakultativt. Dervid kan dock starkt ifrågasättas, huruvida ej profvet samtidigt borde reorganiseras och sättas i förbindelse med en utveckling af profårsinstitutionen. Man skulle kunna tänka sig, att profåret i allmänhet afslutades med ett inför en särskildt utsedd sakkunnig nämnd aflagdt undervisningsprof, lektorsprof för sådana lärare, som vilja vinna kompetens för lektorstjänst, och adjunktprof för sådana, som vilja vinna kompetens endast för adjunktstjänst, och att ett dylikt prof, helt eller delvis, sedermera kunde af lärare, som någon tid tjänstgjort vid skolorna, å nyo få afläggas vid ett af de i Stockholm och i universitetsstäderna belägna profårsläroverken. Ett dylikt prof egde fördelen af att kunna försiggå i samband med det dagliga skolarbetet och borde efter skedd anmälan kunna afläggas när som helst under läsåret, ej endast då tjänst söktes. Innan en sådan anordning som att förlägga samtliga undervisningsprof — låt vara att de göras fakultativa — till profårsläroverken kan vidtagas, kräfves emellertid en särskild utredning af de anordningar, som vid profårsläroverken till följd deraf torde blifva nödiga, en utredning, som naturligen måste föregå afgörandet af härmed sammanhängande frågor.

Skulle man åter, trots alla de olägenheter, som dermed följa, ej kunna besluta sig för att med ens afskaffa de hittillsvarande undervisningsprofven inför domkapitlen, så böra de åtminstone, såsom Riksdagen redan förut uttalat, i möjligaste mån inskränkas. I detta afseende kunna flera åtgärder påtänkas, såsom att göra profven fakultativa, då de förut väl meriterade ej behöfde tvingas till omprof, att afskaffa det genom den utveckling, som bör kunna gifvas åt profåret, obehöfliga undervisningsprofvet såsom vilkor vid lönetursberäkning för lektorat, liksom redan skett med afseende å adjunkt-befattningar, o. s. v.

Utskottet medgifver emellertid villigt, att, om meningarna angående lärareprofvens afskaffande i deras nuvarande form äro ganska enhälliga, så kan detsamma icke sägas vara förhållandet, då fråga uppstår om hvad som skall sättas i profvens ställe. Vid afgörandet af den frågan måste naturligen

läroverkens intresse af att erhålla dugliga lärare framför allt tillgodoses. Men att uppställa de bästa möjliga garantierna för uppnående af detta i hög grad eftersträfvansvärda mål, är icke lätt. Frågan kräfver onekligen för att lyckligt lösas en noggrann, fackmessig utredning, och då frågan derjemte måste räknas bland dem, som på det närmaste beröra läroverkens framtida utveckling, får utskottet, i hufvudsaklig anslutning till hvad Riksdagen i sin skrifvelse år 1894 yttrat i detta afseende och under åbe-ropande af ofvan gjorda uttalanden, i anledning af herrar Kardells och Perssons i Arboga motion, hemställa,

att Andra Kammaren måtte för sin del besluta, att Riksdagen i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhåller, det täcktes Kongl. Maj:t låta verkställa utredning, om och under hvilka förutsättningar de nu stadgade under- visningsprofven för lärarebefattningar vid de allmänna läroverken må kunna afskaffas eller åtminstone i vä- sentlig mån inskränkas, samt att Kongl. Maj:t för Riksdagen måtte framlägga det förslag, hvartill ut- redningen kan föranleda.

Stockholm den 2 april 1897.

På utskottets vägnar:

EMIL HAMMARLUND.

Reservation

af herr *A. Olsson* mot vissa delar af utskottets motivering.
